

Rózsáskert. (Szavalkönyv, összeállította Tordai Anyos. Szent-István-Társulat kiadása.) Tordai Anyos ezt írta kedves szavalkönyvének címe alá: a katolikus költészet java termékeiből. Minthogy azonban nincs tere elméleti fejtegetésekre, nem magyarázza meg, mit ért katolikus költészetten. Mert bizonyos, hogy van katolikus költészet, mint ahogy van protestáns költészet is, és pedig nemcsak abban a nagyon is egyszerű értelemben, hogy például a protestáns pap Tompa költészete protestáns, a katolikus Tárkányié meg katolikus. Katholicizmus is meg protestantizmus is világnézetet, bizonyosfajta életlátást, életérzést jelent, és ha bizonyos az, hogy az író világnézete minden művészi formálásnak egyik legelemibb, legmeghatározóbb principiuma, akkor kétségtelen, hogy a költő katolikus mivoltának meg kell látszania minden írása mélyén. Nem is volna nehéz kimutatni, hogy például Vörösmarty költészete velejében katolikus, mint ahogy például Arany János költészete félreismerhetetlenül protestáns.

Tordai — könyvének anyaga után ítélem — háromféle költői csoportot foglal össze a katolikus költészet gyűjtőneve alá. Anyagának legértékesebb része azokból a költőkből kerül ki, akik a szó legigazibb, legmélyebb értelmében katolikus költők, vagyis akiknek minden alkotása egy katolikus értelemben vett, sub specie Dei életlátásból fakad, amilyen például a régi irodalomban Zrinyi, vagy a XIX. századi lírában Mindszenty Gedeon, és akiknek csoportja a legújabb magyar költészetben számban is, értékben is olyan tekintélyesen meggyarapodott. Tordai antológiájának második rétege azokból a költőkből kerül ki, akiknek a katolicizmushoz csak annyi közük van, hogy a katolikus érzés és gondolatkörből, mint a hatásos költői motívumok gazdagon kínálkozó tárházából, egyszerű-másszor ügyes ökonómiával költői témákat merítettek (Várad Antal, Endrődi Sándor). Végül bőséggel találunk ebben a könyvben olyan verseket, amelyeket finomlelkű és nagybuzgalmú dilettánsok írtak, sok jóakarattal, sok áhítattal, de kevesebb költői tehetséggel. A belsejük szerint ilyen lényegesen

különböző elemeknek ez az összekeverése tisztán irodalmi szempontból természetesen nem válik javára a könyv értékének. Tordai célja azonban megkívánta ezt. Ez a könyv tisztán gyakorlati célokat szolgál: a vallásos ünnepelekre akar értékes programot adni: „Nem ú. n. anthológiát gyűjtöttem össze a vallásos költészet java termékeiből — írja —, hanem praktikus *szavalkönyvet* igyekeztem szerkeszteni. Ez a cél mentse itt-ott az esztétikai szempont sérelmét; ez magyarázza egy-egy szerző műveinek aránytalan számát; ez a tárgy, a hangulat, az érzés, általában a belső tartalom különbözőségeit.”

Ezt a célt pedig ez a kis könyv derekasan eléri. Tordait kiművelt ízlése, művészi érzéke megóvta attól, hogy egészen értéktelen darabok kerüljenek gyűjteményébe, nagy ambíciója és a szeretet, amellyel könyvét összeállította, sok elfeledett, folyóiratokban eltemetett érdekes anyagot összehozott vele. Hogy nagy súlyt vet a legújabb költészetre, hogy a kiforrott tehetségek mellett tért nyit a legfiatalabbaknak is, ez csak még érdekesebbé teszi munkáját. Ha Rózsáskertje csak félig is eléri, amit akar, és iskoláink, intézeteink ünnepeleiről kiszorítja a megszokott sok silányságot és ezeket az ünnepeket fölemeli a maga színvonalára, akkor az izlésnemesítésnek olyan szolgálatot tesz, amelyért az irodalom embere és a pedagógus is csak halás lehet. S.

Regényfordítások. (Wells, Löns, Loti, Rosny, Lasswitz, Kipling, Sven Hedin, Sheehan Patrik, H. Bordeau.) Kilenc külföldi regényről kell beszámolnom. Előre megvallom, kissé zavarba ejtett ez a sokféleség s mikor az utolsó kötetet letettem, furesza zsbongás kavargott fejembem, mint-ha múzeumból vagy valami irodalmi nagyvásárról jöttem volna. Hiszen mióta mesterséges sorompók korlátoznak, a külföldi irodalmak termékeihez is oly nehezen juthatunk. Pedig hát ha idegenekről beszélünk, ismernünk kell multjukat, legfontosabb műveiket, a kort, melyben élnek, elődeiket, akiből kinőttek stb. Most aztán írjon az ember egy német, egy angol, egy ír, egy francia! regényről! Szerencsére nem ismeretlen előttünk egyiknek írója

sem. A kiadóknak dícséretére válik, hogy alaposan megválogatták, milyen idegeneknek adnak útlevelet a papirinség korában, mikor hazai íróink fiókjában egy halom kézirat várja a feltámadást. Abban persze már tévedett némely kiadó, hogy egy-két jobbhangzású név túlságosan hódolatra bírta s elhallgattatta tárgyilagos ítéletét. Pedig ebben sovének kell lennünk, hogy úgy mondjam, a magunk magyar szempontjából kell mérlegelnünk, függetlenül minden fényes multtól, ha például egy szóbanforgó kötet — különben nagy író műve — véletlenül rossz. A külföld kultusza szép és nélkülözhetetlen, de idegen nagyságok kis állomásainál kár vesztegelnünk. Így aztán az egyik könyv elragadott, felejtette velünk, hogy háborús ellenfelünk gyermekétől kaptuk (amire csak a mindenek fölött való művészet képes); viszont akadt munka, mely honi légkörben pompás sikert arathatott ugyan, ám idegen útra kelve, úgy járt, mint a mi Bánk bán-unk odakünn. Aztán olvastunk kifejezetten háborús regényt, tele helyi sajátossággal, ami természetesen nem baj, csak kár, hogy mindezt semmiféle művészet nem tette előtünk széppé, élvezhetővé, ami kétszeresen baj és érthetően bosszant. Nincs kellemetlenebb, mint egy rossz háborús regény, kivált ha ellenséges terület bazarórszája.

Első helyen említtem *Wells* nagyszabású regényét, a *Szenvedélyes barátok-at*. (Lampel.) Ez a könyv bizonyos tekintetben a híres angol író pályáján is csúspontot jelenthet. Áttekintést ad egész életén s ez az élet, melynek érverése, mondhatni, a mindenség érverésébe kapcsolódik, úgyszólván az egész emberi sors áttekintése. A széles perspektíva nem tűrte a regény hagyományos formáit s a jókora kötet egyszerű levelek sorozata lett; *Stratton-Wells* írja őket fiának, tanulságképpen. A lírikus mutatkozik be itten, a szubjektív ember, aki szégyen és szemérem nélkül vallja meg tévedéseit, küzdelmeit, egész érzés- és gondolvilágát legelső gyermekkorától fogva. Rendkívüli tettekre, alkotásokra, új világ teremtésére felkészült emberrel van dolgunk, kinek esze és szíve egyenlő magasságokig ér fel s az emberiség boldogságára való törekvésbe olvad. Az örök mun-

kát, a lázas útkeresést elmúlt korok és jövődek ingoványaiban a szerelem vesztatúze teszi magasztossá, mely a pubertás éveitől kezdve végezetig ott ível az író sorsa fölött, mint útmutató, biztató szivárvány. Ez a szerelem ragyog, izzik a hűvösen kimért, féken tartott sorokból, ahogy az acél sugara villan. A férfi és nő közül természetesen a férfi emelkedik ki szédületes fölényben, éppen a túlsúlyért, melyet benne a szerelem örök társa, az emberi megváltás vágya jelent. A nő csak mint az alkotás erőforrása, a sugallat szimbóluma kap meg. *Mary* fenkölt és sajátos lélek, de mégis csak nő, modern, ideges, túlfinomult, excentrikus. *Erti* és szereti az ő egyetlen férfit, fiatalkori játszótársát s mégis elhárítja magától, férjhez megy egy dúsgazdag iparnagysághoz, mert hát a fiú szegény az ő álmaihoz képest, neki pedig azonnal rang kell, vagyon kell, aztán meg senkié sem akar lenni amúgy igazában, legkevésbé azé, akit szeret, mert akkor örök eszményévé válhatik. Kettőjük közül ő esik el, amint kibontakozik zárkózottságából; az uráé lesz, gyermekei születnek, hogy aztán asszonyosan és későn eszméljen rá, mit vesztett. Így válik az élet neki is széppé egy elérhetetlen álomban. De a férfi diadalmaskodik, őt a felsőbbrendű munka tartja fenn, a szerelemnél is istenibb gondolat. Reformok embere és szerelmes ember talán még sohasem kulminált olyan magasan, mint *Wells-Stratton*. Háta mögött az emberiség története, ez a lanoszító útitárs, mely eddig a mának tegnappá kopásában s minden hónaputának elavulásában merült ki, de előtte a jövő, mely — úgy reméli — egykor még boldoggá teszi az embert. — *Mikes Lajos* kiváló tudással és művészettel tolmácsolta a nagy angol író vallomásait.

Hermann Löns-t a háború tette ismeretessé. Amit regényében, *A második arc-ban* (*Franklin*) megismerkedésével, a festő *Hagenriederrel* mondat, hogy t. i. szeretne egyszer háborúba menni, csakugyan megvalósult, még pedig végzetesen: *Löns* hősi halált halt. Azóta Németországban kevés modern írónak van annyi olvasója, mint ennek a nagy halottnak. *Löns* az irodalmi érdeklődés központjába került, sőt *Swaant-*

je Swantenius, aki a regényben a második nő szerepét játssza, könyvet is adott ki róla (Meine Beziehungen zu Hermann Löns). „Nagyon szeretjük ezt az író — írja egy német íróbarátom, — csak sajnálom, hogy magyarra éppen a legkevésbé értékes könyvét fordították. A második arc-ot nem sokra becsülik Németországban, annál inkább a Werwolf-ot, állatmeséit, vadász- és falusi történeteit. Ennek a kedveltségnek főoka Löns pompás, dús, természetes nyelve. Aztán meg ő az ifjúságnak ir, mindenkorú fiatalnak, akár gyermek, akár aggastyán. Megértette a német nép lelkét és szerencsés művészettel szólaltatta meg műveiben. A lüneburgi pusztá meg a Harz, hol életének javarészét töltötte, ma sok Löns-imádó zarándokútja.”

„A második arc“: nagy tehetség munkája, egyúttal tévedése. Löns legfájdalmasabb sebé akarta feltárni, de éppen az sikkadt el a sorok közt, amiért könyvét megírta. A hatalmas téma pompás részletekre porzik szét, a regény értelme a túlságba vitt misztikum kódéba vész. Bizonytalan talajon járunk; nem tudjuk, hol végződik a valóság, hol kezdődik a szimbólum. A kettő sokszor párhuzamosan halad. Nem érthetjük a regény utolsó akkordját sem: a tűzboszorkány megkergeti Hagenriedert (még pedig remek leírásban), a festő beleesik egy kátyuba, aztán megbetegszik s kétoldali tüdőgyulladásban hal meg. Csudaszép természeti rajzok, szellemes, ősgermán ízű gondolatok halmazából bágyadtan réved felénk a két nő alakja, kik közt az elkényeztetett festő, a maga bízár érthetlenségével, sértett gőgjével elvérzik. Swaantje, a festő onokahuga a szótlanságig hisztériás nő. Nem tudjuk, miért szerelmes bele a festő. Azért-e, mert annyi nő előtt és után ő volt az egyetlen, aki bár szerelmes belé, mégsem adja oda magát? Van egy igazság, mely a regényben gyakran felüti fejét s bizonyos egységet pótol a széthulló képek között. Inkább a szerző szava ez is, mint az alakok sorsából kisu-gárzó tény: mindennek két arca van, még szerelmünknek is. Pogányok vagyunk a kultúra mezében és sokszor nem bírjuk kibékíteni ezt a kettős arcot. Hagenrieder is kétarcú, két nőt szeret, legalább ő úgy hiszi, két nő miatt lesz asszonyok Don

Juánja, mígnem ajkán egy egészen jelentéktelen leány nevével hal meg. Amíg él, kettős élet közt ingadozik, a paraszti és az úri, a természetes és művészi élet közt, valami elvesztett ősgermán boldogság után sóvárogva. A gyászközönség, mely végső útjára kíséri, éppoly különös, mint élete volt: a legfurcsább paraszti emberek s a városi társadalom, a művészvilág keveréke.

Löns regényében nagy germán erő rejlik, s mint mondtuk, ez az erő valahogyan a távolból izgat, de magában az anyagban nem bír érvényesülni. Hiányzott az író koncepciója s az olvasó félig csudálkozva, félig hitetlenül áll e befejezetten is csonka életvallomás előtt. — Farkas Zoltán nehézveretű, kifejező nyelve sok helyt méltóan és híven adja vissza a részletszépségeket.

Wells és Löns hegyilevegője után túlérzelmesen hat *Pierre Loti* regénye: Az ébredők (Franklin). Irányregénynek is nevezhetnők. Loti a török nőt mutatja be, az örökké lefátyolozottat, kinek nincsen arca, aki csak aféle fekete szellem, többedmagával egyetlen férfi játékszere s kétszeresen tragikus sorsú, mert ennek az élő dísz tárgynak megengedik, hogy európai divat szerint járjon s kisujjában hordhassa a fél világ irodalmát. Egyetlen sikoltás az egész könyv, a török nőé, aki szabadulás után eseng. Loti nagy művészettel fogta meg a témát, anélkül, hogy jelentősebb képét adta volna a háreméletnek. Már az a tény, hogy csak a felső tízezer világába vezet, egyoldalúvá teszi a rajzot. Ennek a három nőnek az életébe is csak halvány fény vetődik, legföllebb egy hosszú novellára való, mintha csak kuleslyukon kukucskálnánk. A sovány mesét háttérbe szorítja a sok érzelmes tájképhanulat s egy jellegzetesen Loti-motivum: a mulandóságnak képekben pompázó el-síratása. De ezek a képek éppen elevenségüknél, változatosságüknél fogva mindvégig lekötnek. Bárány-felhős, álmodozó lelkeket bizonyára könnyekig meghat a három kis fekete szellem sorsa, akik az európai zene, irodalom és divatvilág mellé még emberi jogokért is könnyörögnek. Néhol persze a kulisz-szák mögé lát az ember, hol az író

a sóhaj- és könnyfakasztó eszközök gazdag arzenálját igazgatja.

Két fizikai regénnyel is találkozunk. Művészi szempontból értékebb az idősebbik *Rosny* fantasztikum: A föld halála, és a Felfordult világ (egy kötetben, Geniuskiadás). „A tűz meghódítása” után az emberi nem első tömegkatasztrófája ez, aztán az agónia, az utolsó ember elmúlása s a szervesetlen világ (a vasdelejesek) ébredése. Szóval összefüggő trilógia, az emberiség sorsa, dióhéjban. Rosnynál a fizikus elnyomja a művészt s hogy könyvének mégis irodalmi értéke van, az éppen az író tudatos szükségsváviságában rejlik, ami szerencsésen felel meg az utolsó, szavat vesztő ember némaságának. Ebben a komor, a fenségig dísztelen leírásban van valami különös, szokatlan erő, mint ahogy az egész gyászinduló „lehangolón szép”. — Laky Margit okos bevezetést írt a kötethez s mint fordító ügyesen megállta helyét.

Már sokkal több művészi szempontot áldozott fel a német *Lasswitz* Két bolygón című terjedelmes regényében a fizika javára. Szereplői egytől-egyig papirosfigurák s mindössze arra jók, hogy tolmácsolják az író, kinek egyetlen komoly célja egy tudományos fantasztikum minél hihetőbb megrajzolása. A már valószínű, de még bizonyításra szoruló fizikai elképzelés magában véve regényes s ezért is vált a regényforma olyan kedvelt köntösévé azoknak a tudományos utópiáknak, melyeknek a hivatalos tudomány egyelőre kiadja az utat. Viszont a regény keretei közt is hamarosan megvan a baj. *Lasswitz* rengeteget tud, remek a fantáziája, csak művésze nincsen. Hogy a Genius lefordította, illetőleg átdolgoztatta könyvét, helyes, utóvégre mégis csak értékes munkát adott, de azt hisszük, nem sok eredménnyel járt az a pályázat, melyet 12–16 éves tanulók számára hirdettek. Próbát tettünk u. i. egy felsőbb osztályú jeles diákkal, hogy feleljen e pár kérdésre: érdekes-e *Lasswitz* könyve, tanult-e belőle s melyik rész tetszett neki legjobban? A diák felelete az volt, hogy több szórakozást várt. Érdekesnek találta azokat a részeket, hol az író a fejlettebb bolygó műszereit rajzolja. Nem tanult belőle semmit (amiben nincsen okvetlenül

igaza, mert a tanulás nem mindig tudatos), az előadást vonatottnak tartja, a befejezést erőltettnak, a két bolygó lakóinak rajzát halványnak. — Bálint Lajos nagy szeretettel végezte az átdolgozás nehéz munkáját.

Kipling Három kópé-ja (Genius) pompás angol ifjúsági regény lehet, de ez a műfaj annyira nemzeti jellegű, hogy csak a legnagyobb művész bírja nemzetközivé szépiteni. *Kipling* nem adott mást, mint tipikusan angol regényt s ez a hang, ez a humor száraz a magyar diáknak. Tanulónk végigélvezett egy-két csinyt, különösnek találta a diákok vadságát, néha túlságosan durva tréfáit s légbolton megszerette, bár kissé távolállónak érezte, az intézet igazgatóját. Ennek az idegen diákhumorok a frazeológiája is más és hihetetlen nehézségeket gördít a fordító elé. Nem a *Benedek Marcell* hibája, hogy a regény magyar köntösben zamátát vesztette.

Az ifjúságnak szánt könyvek közül még legjobban megközelíti célját *Sven Hedin* útleírása: *Csangpo* Láma zárandokútja (Genius; a második rész még nem jelent meg). *Sven Hedin* nem regényt akart írni, hanem miliórajzot. Leírókészsége megszire kiemeli könyvét a letárszerű utirajzok tömkelegéből. A mese, egy mongol ifjú küzdelme a világi és a szent élet között, alkalmas keret, melyben az ázsiai nomád élet, valóság, a pusztai veszedelmek érdekes, lebilincselő képsorozattá szélesednek. — *Gerely Jolán* stílusosan adta vissza az eredeti színes, eleven nyelvét.

Nagyon becsületos ír regény *Sheehan Patrik* könyve: *Gray* doktor vaksága, vagy a legfőbb törvény (Pallas kiadása). A csaknem ötszáz oldalnyi munka egy szent igazságon épülne fel, ha az író építeni tudna s unos-untalan maga is el nem tévedne negyvennyolc fejezetében. Ez az igazság: minden dogmán, paragrafuson diadalmasodik a törvények törvénye, a szeretet. Egy fiatal leány képviseli a legfelsőbb törvényt s egy rideg pap fogadja el hosszú makaeskodás után, mikor már késő. Az aprólékos, szinte öregesen bukdácsoló elbeszélés számos gyarlóságára mellett sok vallásos olvasóra számíthat keresetlen stílusáért s azért a sajtóosan ír levegőért, mely az egy-

más mellé állított embereken, s társadalmi jelenségeken szétárad.

Szerencsés téma gyarló kivitelben *Henri Bordeaux* regénye: Testnek feltámadása (Pallas). Egy ifjú katona elesik az elzászi harcokban. Jelentkezik menyasszonya, ki nemcsak vőlegényét veszette el, hanem leendő gyermeke apját. A leánynak egyetlen megértője az özvegy, az elesett hős anyja, de ellenük van az egész filiszter környezet, mely bizonyára tiltakozni fog a test feltámadása ellen. Az özvegy magához veszi a leányt s hűtlenné vált eselédjei, emberei előtt büszkén tartja fel az új embert, fia folytatását.

A hálás téma formátlan viasszá lágyul *Henri Bordeaux* kezében. Lassú, szintelen fejezeteken keresztül halunk egy titokról, melyet már az első lapokon sejtünk s kelleténél hamarabb megtudunk. Am az író ezt nem veszi tudomásul s tovább titkolódik. Mindaz, ami ennek az ismert titoknak kézzelfogható felfedését késlelteti, vértelen epizódok sora. A lokálpatriotizmus bizonytalan alakjai untatnak; az elzászi nép háborús tüze nem hevít át; a harci események rajja legtöbbször száraz frontjelentéssé apad. Az alakok is csak beszélnek, minden jellemzőbb szenvedély nélkül; drámai feszültség, csúcspont sehol. A titokra épített s hamarosan ízetlenné vált esemény epikus szélességgel halad előre, mindennapi apróságok közt, melyek néha túlságosan túlnőnek a mese szűk keretén. Kiemelkedő személy egy sincsen, pedig hivatott író kezében a két nőből minden, a konvención esett sérelem mellett hatalmas regényalak válhatott volna.

Vajthó László.

Szász Károly: Emlékezés a vörös uralomra. Minden emlékiratszerű mű, éppen mert egyéni élményeket ad elő, természetszerűleg egocentrikus jellegű s így ritkán ment az elfoglaltság vagy fontoskodás hibáitól, mi miatt közlései az olvasó részéről tompításra szorulnak. Szász Károly könyvével szemben ily eljárásra semmi szükség. Huszonhárom fejezete mind a szerzőnek a proletárdiktatúra alatti keserves tapasztalatairól szól, de olyan tárgyilagos-ságallal, aminővel egy érdemes közéleti mult után csak kiválóan egyen-

súlyozott lélek képes visszaemlékezni a rajta esett sérelemre.

Szász Károlyt kétszer fogták el a vörös uralom hatalmasai s bár testi épségében nem okoztak kárt, bánásmódjuk fokozottabb mértékben is érthetővé tenné azt az erkölcsi főlháborodást, mellyel az „emlékezés” ezt a népboldogító korszakot megbélyegzi. Hogy a derűsnek nem mondható tárgy előadásbeli komorsága közben, helyenként szinte a humorig enyhül, az már az egészséges lélekben gyökerező iráskészséget dicséri. A könyv, a szerzőn kívül, közéletünknek egész sereg kiválóságáról mond el igen érdekes epizódokat; ez egyfelől forrásértékét növeli, másfelől valószínűvé teszi, hogy széles körben nagy érdeklődéssel fogják olvasni.

V. M.

Angyal Dávid: Tanulmányok. („Kultúra és Tudomány.”) E kis kötet az írónak a *Budapesti Szemlében* és *Magyar Figyelőben* megjelent tanulmányait tartalmazza s így az író nevének kívül a dolgozatok megjelenési helye is mintegy ajánlja őket s biztosítja komolyságukat és tudományos színvonalukat. Négy tanulmányt gyűjtött össze Angyal Dávid s ezek cím szerint a következők: Shakespeare kisebb költeményei, Deák Ferenc emléke és a katonai kérdés, Gróf Széchenyi István történeti eszméi, Gróf Teleki László öngyilkossága. Látnivaló, hogy már a dolgozatok címén is rajt van a ma már oly gyakran visszasóvárgott mult patinája. De van ebből valami az író stílusán is, mely gyökeres magyarsága és rendkívüli szabatosága mellett is egy-egy szóval, vagy fordulattal kedvesen árulja el néha a dolgozatok életkorát, azt, hogy pl. az egyik tanulmány csaknem félszázaddal ezelőtt született s nyelvünk ez idő alatt ha nem is fejlődött: megmozdult s e mozdulattal nem egy oly szólás is lehullott róla, melyet örömmel szemlélnénk rajta ma is s mely íme Angyal Dávid nyelvén még mint friss gyümölcs pompázik. Ez egyik-másik fordulatában kissé régies nyelv kitünően símul a tanulmányok tárgyához, korhű és jól szabott ruha rajta, sujtas és zsinór nélkül, mintha csak arra törekednék, hogy minél egyszerűbb és mégis minél plasztikusabb legyen. Angyal Dávid írásait